

Özü-de satlykdy, ýurdy-da satdy

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 25 января, 2025

Özü-de satlykdy, ýurdy-da satdy ÖZÜ-DE SATLYKDY, ÝURDY-DA SATDY

Mihail Gorbaçýow aradan çykdy.

Sosialistik dünýä 80-nji ýyllaryň ikinji ýarymyndan bäri Gorbaçýow heýjanyny başdan geçirdi.

«Üýtgedip gurmak» syýasaty «Ikinji azat ediş» manysynda baha berildi. Gorbaçýowyň «Aç-açanlyk. Men näme isleýärin?» kitabı dilimizге terjime edildi...

Esassyz umylaryň yzy gynançly lapykeçlige öwrüldi: sowet düzgün dargady.

Ýogsa-da, çöküşiň düýp sebäbi nämedi?

Stanislaw Gomulka ýaly, London universitetiniň (London School of Economics), Pensilwaniýa, Stanford, Kolumbiýa, Garward universitetleriniň ykdysatçylary ýaly güýçli alymlar SSSR-iň dargajagyny öňüňden çaklap bilmediler. Tersine, amerikan ykdysadyýetini gaýgy edýärdiler.

SSSR-iň ykdysady kynçlygy ýokdy. Mysal üçin, öý-hojalyk enjamlarynyň öndürmek 1955-nji ýylда başlapdy, her öýde diýen ýaly holodilnik, kir ýuwýan maşyn, telewizor bardy. Bu harytlara indi nobata durlanokdy. Gaýtam adamlar öýlerine ikinji telewizory-da alýardylar. Onsoñam, banklarda adamlaryň köpüsiniň ýörite hasaby bardy.

Aýlyklar, hak-heşdekler gitdigiçe artýardy, muña derek sarp edijilikde kyrk ýyl bäri artyş ýokdy.

Bilim, saglygy goraýyş hyzmatlary mugtdy.

Işsizlik ýokdy, 153 million işçi güýjuniň 80%-i dürli senagat pudaklarynda, galan 20%-I oba hojalyk pudagynda işleyärdi. Adam başyna düşyän girdeji ortaça 9 mün 211 dollara barabardy. Hawa, sowet ykdysadyýetinde düýpli problemalar ýokdy. Şeýle bolýan bolsa, orta atan sowalymy ýene gaýtalamaly bolýaryn? Näme üçin çökdi?

• **ADAMY ÖZGERDIP BILMEDI**

Professor Ýalçyn Küçük dünýäniň az sanly sowetologlarynyň biri.

Ol «Sowet Soýuzynda sosializmiň düýbuniň tutulşy» ("Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu"), «Sowet Soýuzynda sosializmiň çözülişi» («Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü») ýaly kitaplary marksistik taglymata öňjeýli goşantlary goşdy. Ol şeýle diýdi:

«Ne taryh, ne günler... Iñ soňky baş sekretar Mihail Gorbaçýowy uly şatlyk bilen garşylapdyk, hamana ol biziň halasgär Mätimiz ýalydy, şeýle-de hasap edipdik.

Ýaşyryň bir Mätiniň gözlegindedigimizi Gorbaçýowyň gelmegi bilen başdan geçiren uly lapykeçlige düşenimizde gördük, çünkü wezipä gelýän baş sekretarlaryň her biri önküsinden tapawutlanýan çözgütleri gözden geçirýärdi, üstesine olar biri-biriniň yzyndan ölýärlerdi, göýä düzgün öz-özünü petikleyän ýalydy.

Ýokary gatlagyň wekilleri kommunizmiň içinden ýol-çykalga gözlänokdy we tebigatyna mahsus ýagdaýda tapybam biljek däldi, gürrünsiz, ölmelidi. Her halda «petiklenme», has agyr aýdanymyzda, çöküsüň gyrasy şeýle bolmalydy».

Ýalçyn Küçük Sowet Soýuzynyň ölümünü şeýle düşündirdi:

«- Bir sowetolog hökmünde şuny gowy bilyärdim: Sowet ykdysadyýeti juda berkdi, emma sowet elitasy sosializmden sowaşypdy we haýynlyga yüz urupdy. Şol sebäpli maňa «üýtgedip gurmak» sözi hoş ýakýardy. Emma haçanda Gorbaçýow «jeňbaz däl imperializm we imperialist däl kapitalizm» sözlerini diýip, agzyndan şolar ýaly jahyl we samsyklaç sözler çykyp başlady welin, onuň satyjydygyny aňdym, taşladym. Satlykdygyny we ýurdy satandygyny duýdum...»

Çöküsüň özeni şundady: hem halas boljak bolup urunmalaryň

kynçylygy, hem iki uly jahan urşy zerarly sowet düzgüni «täze adamyny» kemala getirip gidibermedi.

Sosializmiň gurluşynda ýokary ösüşiň tizligi, dowamly tehnologiki täzelenme, howpsuzlyk çäreleri sebäpli çakdanaşa ýaraglanma hijem öñ hatarda bolmady. Emma dünýäniň iki polýusa bölünişi bilen adam hakydasyny hususy eýeçilik pikirinden el çekdirip bilmedi. Hawa, adamy özgerdip bilmedi.

Şonuň üçinem çökdi.

• **YNANYLMAJAK KARTINA**

Çöküş näme getirdi.

Rus ykdysadyýeti her ýyl geçdigiçe hasam yza tesdi.

Mysal üçin, harytlaryň jemlenmeýändigi ýa-da gyraðeň paýlanmaýandygy üçin açlyk boldy.

1990-njy ýylda orta we uly göwrümlı 30 müň zawod-fabrik bolan bolsa, bu görkeziji 5 müňe çenli peseldi. İşsizlik görlüp-esdilmedik derejä çykdy. Harby we hukuk goraýy edaralaryň işgärleri mafiyanyň oýunjagyna öwrüldi. Jelepcilik hetdenaşa artdy.

Krizis 1998-nji ýylda ýetjek derejesine yetdi. Rubl hümmeti düşdi, puluň samandan parhy bolmady. Russiya daşarky bergileri üzüp bilmez ýaly ýagdaýa geldi. Emläk biržasy gurruk guýunyň düýbüne düşen ýaly boldy. Ýurtdaky ähliönümleriň ykdysady ölçegi-gaýry sap ýurduň içindäki önümçılıgi ýarpa ýarpy peseldi. Sowet harytlary deger-degmez bahasyna satyldy, jübä uruldy.

Hökümet rublyň halkara bazardaky satuwyny togtatdy. Sol wagt Orsyýetiň halkynyň 90%-i garyplyk derejesindenem pes ýagdaýda ýasaýardy.

Has gynançly mysallary bereýin:

Ýurtda 10 müň 700 sany hassahana bardy, bu görkeziji az salomyň içinde 5 müň 400-e çenli peseldi. Saglygy goraýış ulgamydaky agsamalar ruslaryň ömür dowamlygyny gysgaltdy.

Çöküşiň birinji baş ýylynda 3,4 million sany ýaňy doglan çagalaryň ölümü hasaba alyndy. Her on çagadan biri köçede ýatyp-turýardy. Inçkesel, difteriýa ýaly halkyň halys

gutumuny guradan keseller ýüze çykdy.

Mekdepleriň sany-da 71 müňe ýakyndy, 42 müň 600-e çenli peseldi.

Ukrain halkynyň 72%-i Soýuz dargandan bări heniz dargamadyk wagtyndakysyndan ýagdaýlar has ýaramazlaşdy diýip hasap edýär. Ruslaryň 75%-i sowet döwrüniň ýurt taryhyň iň gowy döwri bolandyggyna ynanýar.

Gorbaçýow iň emelsiz syýasatçylaryň biri hökmünde taryha girdi.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 01.09.2022 ý. Publisistika